

УДК 373.5.013.41(477)-“195”

О. О. НАЛИВАЙКО

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОСТОРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті виділено й проаналізовано основні нормативно-правові акти, що вплинули на розвиток ідеї диференційованого навчання учнівської молоді у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ ст.

Ключові слова: диференціація навчання, школа, закон, нормативно-правовий акт, учнівська молодь.

Як зазначено в Законі України “Про освіту”, основною метою освіти є “всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями” [1]. У цьому аспекті одним із пріоритетних напрямів роботи сучасної школи є забезпечення диференціації навчання, що дає змогу організувати цей процес на основі врахування індивідуальних особливостей кожного учня, розробити для нього індивідуальну траєкторію засвоєння змісту освіти.

Під час проведення дослідження встановлено, що у другій половині ХХ ст. у вітчизняній педагогіці було накопичено цінні для сьогодення теоретичні та практичні доробки з окресленої проблеми. Зокрема, в науковій літературі того часу визначено різні підстави для поділу учнів на групи для здійснення навчальної діяльності, зокрема такі: характер навчальної мотивації школярів (О. Бодальов, О. Леонтєв, Г. Щукіна та ін.), можливості сприйняття учнями навчального матеріалу (Д. Богоявленський, Н. Менчинська, І. Дубровіна, В. Крутецький та ін.) тощо.

Також у працях О. Савченко, С. Логачевської та інших авторів проаналізовано способи здійснення індивідуального й диференційованого підходів до навчання учнів на різних етапах шкільної освіти та їх дидактичне забезпечення. У деяких публікаціях (М. Поташнік, І. Унт та ін.) виділено різні рівні диференціації навчання учнів, запропоновано авторські моделі її реалізації в школі. Дослідниками також визначено способи сприйняття учнями навчального матеріалу (О. Потапов, В. Андронатій, О. Гобова, А. Сиротюк та ін.), схарактеризовано роль диференціації навчання в реалізації його розвивальної функції (О. Сельверстова).

Однак, як було з’ясовано в процесі здійснення наукового пошуку, в наукових працях не було проаналізовано нормативно-правові підстави реалізації диференціації процесу навчання у школі в окреслений історичний період. Проте це питання викликає сьогодні значний інтерес у сучасних

освітян, оскільки його вивчення дасть змогу вдосконалити сучасні законодавчі норми щодо організації шкільної освіти.

Метою статті є аналіз нормативно-правової основи диференціації шкільного навчання у вітчизняному педагогічному просторі другої половини ХХ ст.

У ході дослідження виявлено, що з другої половини ХХ ст. у вітчизняній педагогіці проблемі диференціації шкільного навчання приділяється значна увага. Важливо також відзначити, що саме в цей час були прийняті на державному рівні важливі законодавчі акти, які закріплювали диференціацію шкільного навчання як пріоритетний напрям розвитку освіти.

У світлі цього доцільним кроком є проведення докладного аналізу нормативно-правових актів, що регламентували реалізацію цього процесу в школі в межах вищезазначеного часового проміжку. Причому важливо підкреслити, що в умовах засилля комуністичної доктрини багато важливих рішень у галузі освіти приймалися на відповідних з'їздах КПРС.

Так, у Програмі комуністичної партії Радянського Союзу, що була прийнята ХХІІ з'їздом КПРС, визначено, що “середня освіта повинна забезпечувати ґрунтовне знання основ наук, засвоєння принципів комуністичного світогляду, трудову й політехнічну підготовку відповідно до зростаючого рівня розвитку науки й техніки з урахуванням потреб суспільства, здібностей і бажань учнів” [2, с. 7].

Значний інтерес для нашого дослідження викликає Закон СРСР “Про затвердження основ законодавства Союзу РСР і Союзних республік про народну освіту”, в якому чітко визначаються основи профільної диференціації шкільного навчання. Як зазначається в цьому документі, політехнічне навчання, трудове виховання і професійна орієнтація учнів здійснюється в процесі вивчення основ наук, трудового навчання, організації різноманітної позакласної діяльності, суспільно корисної праці учнів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, стану здоров'я і відповідно до вимог науково-технічного прогресу.

Зокрема, задля реалізації поставлених завдань щодо розвитку різнобічних інтересів і здібностей учнів та забезпечення їхньої професійної орієнтації організовувалися школи й класи з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих предметів, різних видів праці, мистецтва та спорту в середніх загальноосвітніх школах. Для цих же цілей організовувалися факультативні заняття за вибором учнів [2, с. 23].

На забезпечення системної організації диференціації шкільного навчання також спрямовувалось опубліковане Положення “Про школи і класи з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих навчальних предметів”. Як наголошувалося в цьому нормативно-правовому акті, “середня загальноосвітня школа з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих навчальних предметів (гуманітарного і природничо-математичного профілів) забезпечує учням, які закінчують її, поглиблене оволодіння знаннями і навичками з обраних навчальних дисциплін, розви-

ток творчих здібностей відповідно до інтересів і нахилів сприяє свідомому вибору професії”.

Керуючись у своїй діяльності “Основами законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту”, “Статутом середньої загальноосвітньої школи” і змістом “Положення про середню загальноосвітню школу з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих навчальних предметів”, затвердженим міністром освіти УРСР, школа поступово поглиблювала процес диференціації навчання учнів. Зазначимо, що в ті часи відкривалися школи з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих навчальних предметів у IX–X(XI) класах. При цьому за рішенням районного (міського) відділу народної освіти у школі могли одночасно створюватися класи з поглибленим вивченням кількох навчальних предметів. Школа також мала підтримувала постійний зв’язок з підприємствами та установами, що відповідали її профілю [2, с. 6769].

Водночас треба зауважити, що характерною ознакою навчально-виховного процесу в школі досліджуваного періоду були його ідеологізація й політизація. Школи як державні навчальні заклади покликані були виховувати слухняних, покірних громадян унітарної союзної держави. На всіх рівнях навчання обов’язковим було вивчення праць класиків марксизму-ленінізму, рішення з’їздів і пленумів партії, праці провідних партійних діячів. Об’єктивно школа перетворилась у бюрократичний заклад, який діяв у режимі одноманітності, односторонності й одноосібної влади. Це не могло не привести до падіння престижу знань, зниженню ефективності освіти, поглибленням розриву між освітою та потребами практичної діяльності [3].

Принципово нова фаза в розвитку ідеї диференціації шкільного навчання розпочалась за часи незалежної України. Так, були прийняті нормативно-правові акти, що на державному рівні закріплювали вимоги щодо забезпечення диференціацію шкільного навчання. Зазначимо, що до них належать такі важливі документи: Закони України “Про освіту” та “Про загальну середню освіту” та Укази Президента України “Про поліпшення функціонування загальної середньої освіти” та “Про додаткові заходи щодо підтримки обдарованої молоді”.

Зокрема, серйозним поштовхом для подальшого розвитку ідеї диференціації шкільного навчання стали освітні вимоги, відображені в Законі України “Про освіту”. Так, у ст. 36 цього закону зазначено, що “для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об’єднань” [1]. Таким чином, вперше за часів незалежної України на законодавчому рівні було зафіксовано диференціацію шкільного навчання як основу актуальної державної політики у сфері освіти.

Варто зауважити, що цінні ідеї з огляду на досліджувану проблему містяться також у “Концепції загальної середньої освіти”. Зосередженість

на потребах освіти й розвитку учнів передбачала пряму залежність проектування навчального змісту й методичного забезпечення від вікових та індивідуальних особливостей школярів. Основою всіх перетворень мало стати реальне знання потенційних можливостей дітей, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості. Саме на цьому ґрунтується застосування особистісно орієнтованих педагогічних технологій. Зокрема, особливий інтерес становлять положення про старші класи школи, де вказується: “Старша школа (10–12 класи) є останнім етапом одержання повної загальної середньої освіти, на якому завершується формування цілісної картини світу, оволодіння способами пізнавальної і комунікативної діяльності, вміннями одержувати з різних джерел і переробляти інформацію, застосовувати знання. Старша школа функціонує переважно як профільна. Це створює значно кращі умови для диференційованого навчання, врахування індивідуальних особливостей розвитку учнів, які відрізняються передусім якісним складом своїх здібностей. Тут доцільним є поглиблене вивчення окремих предметів, широке використання курсів за вибором (економіки, екології, психології, програмування, соціальних тренінгів, автосправи тощо), факультативів” [4].

Як свідчить проведене дослідження, подальший розвиток ідея диференціації шкільного навчання отримала у “Державному стандарті базової і повної середньої освіти”. Відповідно до змісту цього нормативно-правового акту, виконання “Державного стандарту базової і повної середньої освіти” створює передумови: 1) для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп’ютерної та інших видів компетентності учнів; 2) у старшій школі навчання, зазвичай, є профільним. У зв’язку з цим зміст освіти й вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов’язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми, затверджені МОН, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов’язані з профільними предметами, а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації, 3) змістове наповнення варіативної складової формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб учня [5]. Доцільно звернути увагу, що у старшій школі, у тому числі в сільських однокласних школах, де створюються різнопрофільні навчальні групи учнів, за рахунок варіативної складової здійснюється профільне навчання. Відповідно, години цієї складової можуть використовуватися також для вивчення предметів за вибором учнів, факультативних занять тощо [5].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало змогу стверджувати: нормативне забезпечення ідеї диференціації шкільного навчання в аналізований період мало досить глибокі корені й потужну підтримку з боку держави, що дало змогу вивести диференціацію шкільного навчання на рівень акту-

альної державної політики. Виявлено, що найголовнішими ознаками такого виду навчання є багатоваріантність методик, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності й гідності дитячої особистості. У подальшому науковому пошуку планується більш детально дослідити нормативно-правові акти щодо диференції шкільного навчання за часів незалежної України.

Список використаної літератури

1. Про освіту (із змінами) : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/ZU_1060.doc.
2. Основные документы о школе / [сост. Е. С. Березняк]. – Киев : Рад. школа, 1982. – 399 с.
3. Савченко Н. М. Історія України: соціально-політичний аспект : навч. посіб. / Н. М. Савченко. – Харків : НФАУ : Золоті сторінки, 2003. – 380 с.
4. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа): Постанова Колегії МОН України та Президії АПН України № 12/5-2 від 22.11.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gzosh59.ucoz.ru/zakonodavstvo/konceptsiya_zagalnoji_serednoji_osviti.pdf.
5. Державний стандарт базової і повної середньої освіти: Постанова КМУ від 14.01.2004 р. № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards>.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2014.

Наливайко А. А. Нормативно-правовая основа дифференциации школьного обучения в отечественном педагогическом пространстве второй половины XX века

В статье проанализированы и выделены основные нормативно-правовые акты, повлиявшие на развитие идеи дифференцированного обучения учащейся молодежи в отечественной педагогической мысли второй половины XX века.

Ключевые слова: дифференциация обучения, школа, закон, нормативно-правовой акт, учащаяся молодежь.

Nalivaiko A. Normative-Legal Basis of Differentiation of Schooling in the National Educational Space of the Second Half of the Twentieth Century

Modern development of the education system requires the introduction of innovative science teaching tools to enhance the cognitive capacity of students. In light of this priority area of education is the differentiation of learning that enables learning process from the account of the individual characteristics of the individual, to ensure all students mastering the learning content, which may be different for different students. In the context of research interest is important to highlight the main legal provisions of the national educational system of the second half of the twentieth century that influenced the implementation of differentiation schooling. The study found that normative legal acts related to the chosen problem can be divided according to their admission to the Soviet period and the period of independent Ukraine. Thus, it was found that during the Soviet period, the issue of differentiation schooling regulated by the USSR Law “On Approval of the foundations of the USSR and Union Republics on Public Education”, Law of the USSR “On Public Education” and Regulations “On schools and classes with intensive theoretical and practical study of certain subjects.

The study made it possible to argue that the idea of regulatory support differentiation of schooling in the study period has quite deep roots and strong support from the state and output differentiation of schooling on the level of actual government policy. The study found that the most important features of personality based learning is multi-variant techniques, ability to organize learning both at different levels of complexity, by all means strengthening the value and dignity of the child's personality.

Key words: differentiation of learning, school, law, normative – legal act, students.